

איראן, סניף אפריקה: הניגרים שנאבקים לשחזר את המהפכה האסלאמית

written by אלי קלוטשטיין | 02.04.2025

תומכיה של איראן ציינו בסוף השבוע האחרון בעצרות, בצעדות ובכנסים את יום קודס הבינלאומי, שמטרתו להביע התנגדות לציונות ולהעלות על נס את ההזדהות והתמיכה בפלסטינים. האירועים ביום זה ¹ שנקבע כבר ב-1979 על ידי מנהיג המהפכה האסלאמית באיראן, אייתוללה רוחאללה ח'ומייני ² נערכים בכל שנה ביום שישי האחרון של חודש הרמדאן. הממשלה בטהרן מממנת ומארגנת עצרות והפגנות, ובריכוזים אחרים בעולם של תומכי אנטי-ישראליים מתקיימים אירועים נוספים.

השנה עלה לכותרות אחד המצעדים של יום קודס דווקא באבוג'ה, בירת ניגריה, המדינה בעלת האוכלוסייה הגדולה ביותר באפריקה ³ כמעט פי שניים ממצרים ⁴ שנחשבת ברף התחתון של המדינות העניות בעולם. רוב אוכלוסיית ניגריה מוסלמית סונית, אך יש בה מיעוט לא מבוטל של כ-5 מיליון מוסלמים שיעים. במדינה פועלת כבר עשרות שנים גם תנועה אסלאמית בולטת, השואבת השראה מאיראן ומהמהפכה האסלאמית, והיא זו שארגנה מצעד בבירה הניגרית ובערים אחרות ברחבי המדינה.

העדויות על מה שהתרחש בתהלוכה ביום שישי באבוג'ה סותרות, ובדרך כלל חלוקות לפי זהותו של נותן העדות, אולם דבר אחד ברור: במהלך האירוע פרצו עימותים בין המשתתפים בהפגנה ובין כוחות הביטחון המקומיים, שבסופם נמנו כתריסר הרוגים, כולל אנשי כוחות הביטחון. לפי דו"ח מודיעיני מקומי שהגיע לידי סוכנויות הידיעות, באירועים נפצעו גם 19 בני אדם, ובסך הכול נעצרו כמעט 300 איש. השבוע הצליחה התנועה האסלאמית להשיג שש מגופות ההרוגים ולערוך להן הלוויות, כשהיא מנצלת את התקרית כדי לנסות לבסס תמיכה מקומית גדולה יותר במטרותיה.

לטענת הסניף המקומי של ארגון אמנסטי אינטרנשיונל, החיילים השתמשו באש חיה נגד המפגינים, מה שהביא למותם של כ-11 מהם. התנועה עצמה הודיעה כי הצבא הניגרי "התקיף את התהלוכה". סידי מוניר סוקודו, דובר התנועה האסלאמית, טען כי משתתפי העצרת "צעדו בשלום" ולא עשו דבר שיזמין מתקפה עליהם. "זו האחרונה מבין תקריות דומות שאירעו בזמן האחרון, שבהן כוחות הביטחון מנצלים את כוחם ותוקפים אזרחים תמימים שפועלים בהתאם לזכויותיהם", הצהיר סוקוטו. בניגוד לדיווחים שהירי בוצע על ידי שוטרים, סוקוטו התעקש כי מדובר בחיילים. "זה היה הצבא", הוא קבע, "הנהגת הצבא צריכה להסביר מדוע זה קרה".

מנגד, יש עדויות להתנהלות לא כל כך שלווה של המפגינים. לפי הדו"ח המודיעיני בניגריה, משתתפי העצרת "נופפו דגלים שמערערים את ריבונותה של המדינה" ⁵ לפחות לפי חלק

מהסרטונים ברשת, ניתן להבחין בדגלי פלסטיין באירוע, וייתכן שלכך התכוון הדו"ח. בנוסף, סרטונים מראים בבירור כי המפגינים מיידים אבנים לעבר כוחות הביטחון, אם כי קשה לדעת אם עשו זאת בתגובה לירי או קודם לכן. לפי דיווחי סוכנויות הידיעות, בסרטון אחד נצפו מפגינים מיידים אבנים לעבר רכב משטרה, ורק לאחר מכן נשמע רעש של ירי.

המשטרה, מכל מקום, טוענת כי היו גם מפגינים שפתחו לעברה באש בשכונת ווס 2 בעיר. לדבריה, חברי התנועה האסלאמית הגיעו לעצרת חמושים ברובים, חרבות קצרות ואפילו קלע, ויזמו "מתקפה אלימה" על השוטרים. הכוחות שנענו לקריאות מצוקה מהשטח נקלעו ל"ירי כבד", שהוביל למותו של אחד מהם ולפציעתם החמורה של שלושה נוספים.

הצבא, כנראה באופן לא מפתיע, יישר קו עם הדיווח המשטרה. "המפגינים זנחו את מידת הזהירות, והפכו אלימים באופן בלתי מקובל באמצעות ירי וניסיון לדרוס אנשי ביטחון שהוצבו בנקודות חיכוך אפשריות", אמר דובר הצבא, "למרבה הצער, בחילופי האש שהתפתחו במקום החיילים הגנו על עצמם, וחייל אחד אף נהרג".

זו לא התקרית הראשונה השנה בין אנשי התנועה ובין כוחות הביטחון. לפני כחודש וחצי, באמצע פברואר, התאספו אנשי התנועה לחגוג את יום הולדתו של האמאם מהדי. לטענתם, חמישים משאיות של שוטרים וחיילים חסמו את הכניסה למקום ההתאספות, הטרידו את המשתתפים, פיזרו אותם ואיימו להשתמש בכוח נגדם.

אותה תקרית נגמרה ללא נפגעים, אולם זה לא היה המצב באוגוסט שעבר: המשטרה טענה כי אנשי התנועה האסלאמית פתחו במתקפת פתע על מחסום משטרה, וכתוצאה מכך נהרגו שני שוטרים ושלושה אחרים נפצעו. התוקפים, שלטענת המשטרה התנפלו על השוטרים מבלי שהתגרו בהם קודם לכן, היו חמושים במצ'טות, בסכינים ובמטעני חבלה, ולאחר המתקפה הציתו רכבים משטרהיים.

שומרים אמונים למהפכה

התנועה האסלאמית בניגריה מתחזקת קשרים הדוקים עם איראן, ובמובנים רבים משמשת זרוע של טהרן במדינה האפריקנית. התנועה נוסדה לפני כארבעה עשורים בידי איבראהים אל-זכזכי, ששאב השראה מהמהפכה האסלאמית של ח'ומייני, ומעוניינת לייסד בניגריה מדינה אסלאמית נוספת בסגנון איראני [2] לכאורה, באמצעים לא אלימים.

אלא שניסיונותיה של התנועה להטיף למהפכה אסלאמית הובילו להוצאתה מחוץ לחוק ב-2019, כמו גם בשל קשרים ל"גורמים קיצוניים". סיבה אחרת לפעולה נגד הארגון הייתה שבעשור שעבר הוא נקלע לכמה עימותים אלימים עם כוחות הביטחון. בשנת 2015 עצרו הרשויות את מנהיג הארגון, זכזכי, מה שהוביל להתנגשויות והפגנות שעלו בחיי אדם וברכוש רב. לפי ההערכות, במהומות הללו נהרגו לפחות 300 מחברי התנועה. זכזכי נכלא בשל טענה של צבא ניגריה, שהאשים את הארגון בכוונה להתנקש בחייו של מפקד הצבא לשעבר.

ביקור מהיר בדף הבית של התנועה מראה מיד את טביעות האצבע של איראן: בראש הדף, סמוך לסמל הארגון, מתנוססים תמונותיהם של ח'ומייני ועלי ח'מינאי, ובכל דף באתר נותר קבוע דגל איראן, ותחתיו הכיתוב "יום השנה ה-46 למהפכה האסלאמית". ח'ומייני משמש עד היום כמקור הסמכות העיקרי של התנועה: תומכיה נשבעים לו אמונים, לצד שבועה דומה למנהיג הארגון, זכזכי.

לפי דיווחים בעבר, התנועה האסלאמית רואה רק את עצמה כמקור הסמכות הלגיטימי היחיד בניגריה. היא אינה מכירה בסמכות המדינה, וסבורה כי כל מנהיגיה מושחתים. היא הפעילה בתי ספר ובתי חולים באזורים מוסלמיים, ויש לה מבנה מסודר בכל מחוזותיה של ניגריה.

זכזכי נולד למשפחה מוסלמית סונית, והוא דובר ערבית. כסטודנט הביע התלהבות מהמהפכה באיראן אחרי שביקר במדינה, המיר את אמונתו לזרם השיעי והקים את התנועה האסלאמית של ניגריה [1]. מעשה שהקנה לו בעיני רבים במדינה את התואר "האייתוללה של ניגריה". הוא נועד בביקורו שם עם ח'ומייני, וככל הנראה גם קיבל תמיכה כלכלית מטהרן. מאז הוא משמר קשרים עם איראן ועם הנהגתה. לפני מעצרו ב-2015 היה משתתף באירועים דתיים באיראן, והוא אף מחזיק משרד בעיר משהד.

המנהיג הניגרי הוחזק בבית הכלא עד 2021, ואז שוחרר יחד עם אשתו, שגם היא נעצרה ביחד איתו. לפי הדיווחים, הממשלה מבקשת לדכא את התנועה שמוביל זכזכי, וגם כיום מעוניינת להעמיד אותו לדין בכמה סעיפי אישום, כולל חשד לניסיונות רצח, התאספות לא חוקית והפרעה לסדר הציבורי.

מאז שחרורו נאסר עליו לצאת מהמדינה, ורק באוקטובר 2023 הוא קיבל בחזרה את דרכונו. כך מצא את עצמו איש הדת הניגרי באיראן שבוע אחרי המתקפה של חמאס על עוטף עזה, ובמהלך הביקור אף נפגש עם ח'מינאי. המנהיג האיראני העליון, שנשא דברים במפגש, ציין כי "התנועה האסלאמית מתרחבת באירופה, צפון אמריקה ואפריקה", מה שלדבריו מגייס את האוכלוסייה השיעית למטרותיה.

לאחר מכן יצא זכזכי לעוד כמה נסיעות ועליות לרגל: בדצמבר יצא שוב לאיראן לסמינר דתי תחת הכותרת "המהפכה האסלאמית תחת מנהיגותו של עלי ח'מינאי". הוא גם נסע לביירות להלוויותיהם של חסן נסראללה והאשם ספי א-דין.

עד כמה מזהה את עצמו זכזכי עם דרכה של איראן? המנהיג הניגרי הצהיר כי מתקפת חמאס ב-7 באוקטובר נסכה בו כוח ואומץ, הוא גינה את החיסול של נסראללה, ושלח תנחומים למשפחותיהם של יחיא סנואר ואסמאעיל הניה אחרי שישראל הרגה אותם. בביתו של זכזכי, שם הוא מעביר דרשות ושיעורים, תלויות לראווה תמונות של ח'מינאי וח'ומייני.

אלא שהקשרים של התנועה לרפובליקה האסלאמית לא מסתכמים בהבעת הזדהות או בביקורים והסתחבקות עם ח'מינאי. לפי מחקרים גלויים, חיזבאללה והמשטר האיראני סיפקו סיוע כלכלי

וצבאי לתנועה בניגריה, ופעיליה יצאו לאימונים צבאיים בלבנון. פעילים של חיזבאללה גם שהו בניגריה וסייעו לאנשי התנועה שם. זכזכי ואנשיו העתיקו את מבנה מנגנוני התקשורת, הגיוס והרווחה החברתית של חיזבאללה לניגריה. לדברי בכיר לשעבר במחלקת המדינה של ארה"ב ב-2017, הארגון קיבל בערך 120 אלף דולר בכל שנה מטהרן.

מתבססים באפריקה

מעוז איראני באפריקה הוא דבר ייחודי, ודאי במשך זמן כה רב, אולם בשנים האחרונות סימנו ראשי הרפובליקה האסלאמית את כלל היבשת כיעד מרכזי להתרחבותם. טביעת האצבע של טהרן ניכרת במקומות רבים באפריקה, והיא פועלת להגדיל את השפעתה שם.

ההתמקדות באפריקה נעשית בכמה מישורים: המדיני והכלכלי, סחר באמל"ח, ופעילות חתרנית או טרור. היבשת הזאת היא מוקד לפעילות איראנית בשל העובדה שמדובר ב"דרום" גלובלי, ויש שם מגוון של מדינות שמצד אחד אינן מזדהות עם המערב, ומנגד ברבות מהן יש ריכוזים מוסלמיים גדולים. גם הרגשות האנטי-קולוניאליסטיים שרווחים ביבשת מסייעים לטהרן למתג את הקשרים עימה כמאבק משותף נגד "הכובש" המערבי הזר.

הנשיא האיראני הקודם, איבראהים ראיסי, שמצא את מותו בשנה שעברה בתאונת מסוק, בנה מערכת קשרים מסועפת עם מדינות אפריקה, והיה הנשיא השני בתולדות הרפובליקה האסלאמית שביקר ביבשת אחרי מחמוד אחמדינז'אד. ביולי 2023 הוא יצא למסע בקניה, אוגנדה וזימבוואה, ובהמשך קיים מפגשים, דיאלוגים וכנסים רבים עם מדינות אפריקה.

אחד האזורים המרכזיים שאיראן כיוונה אליהם היה רצועת הסאהל המערבית, ובעיקר מדינות כגון מאוריטניה, מאלי, צ'אד או ניז'ר. כך למשל, טהרן הצליחה להשיג מניז'ר ² אחד ממקורות האורניום הגדולים בעולם ³ משלוחים של אורניום לצורך תוכנית הגרעין.

ישנו גם קשר שמתחזקת איראן ביבשת שעלה לכותרות בשנה האחרונה: שיתוף הפעולה עם דרום-אפריקה. איראן ניצלה את הקשר הזה כדי לקדם, באמצעות תמריצים כלכליים ומדיניים, את התביעה נגד ישראל בבתי הדין הבינלאומיים בהאג. לפי דו"ח שפורסם בנובמבר, טהרן העניקה שתי תרומות עצומות למפלגת השלטון בפרטוריה לפני שזו עמדה לפשוט את הרגל, וימים אחדים אחרי שהגישה את התביעות בהאג. ככל הנראה הדרום-אפריקנים שימשו במקרה זה כמכשיר בידי האיראנים כדי לפגוע בישראל משפטית ותדמיתית בעולם, ובתמורה קיבלו על כך פיצוי כלכלי.

סודן היא מדינה אחרת שעימה מקיימת טהרן קשרים, אחרי שמנהיג המדינה, עבד-אלפתאח אלבוראהן, לא הצליח לקבל סיוע צבאי מהמערב לצורך המלחמה שלו במורדים של כוחות הסיוע המהיר. לא רק שהגישה לסודן מאפשרת לאיראן אחיזה בים האדום גם מחופיו המערביים, היא גם מקנה לה דריסת רגל במדינה שחתמה על הסכמי אברהם, וכך היא יכולה לדרדר את הקשרים שלה עם ישראל. בנוסף, טהרן מוכרת לסודן כלי נשק ואמצעי לוחמה, מה

שמקדם עוד אחת מהמטרות שלה ביבשת. משמרות המהפכה גם ניצלו את הגישה שלהם לסודן כדי לפתוח נתיב נוסף להברחת נשק לארגוני הטרור הפלסטיניים בעזה, בדגש על חמאס והג'יהאד האסלאמי. ניצחוננו האחרון של בורהאן עם כיבוש הבירה ח'רטום מחזק את השפעת האיראנים במדינה.

עניין הסחר בנשק, לפי דו"ח שפורסם בשנה שעברה, הוא אחד הבסיסים העיקריים של האופן שבו יוצרת איראן קשרים באפריקה: "טהרן מרחיבה את טביעת הרגל שלה באפריקה, ומציעה תמהיל של נשק, שותפויות סחר וכאוס כדי להגדיל את השפעתה". כך למשל, טהרן ככל הנראה דחפה בשנה שעברה את החות'ים לקדם ברית חדשה עם ארגון א-שבאב בסומליה, כדי להשיג עוד דריסת רגל בצד המערבי של היס האדום בתמורה לחימוש נדיב. משלוחי נשק איראנים נמצאו גם במדינות אחרות, למשל, כמו למשל מטענים של רקטות וכלי נשק שאותרו בניגריה.

ממד אחר של הפעילות האיראנית הוא קידום טרור ברחבי אפריקה. יש לכך ביטויים מגוונים: ב-2021 דווח כי האיראנים ביקשו לתקוף את שגרירות איחוד האמירויות באתיופיה, ושנה קודם לכן שקלה טהרן להתנקש בשגרירת ארה"ב בדרום-אפריקה. ב-2021 גם ניסו משמרות המהפכה, לפי מחלקת המדינה של ארה"ב, לקדם פיגועי טרור נגד ישראלים בכל היבשת, כולל אולי מתקפה על שגרירות ישראל באחת ממדינות מזרח אפריקה. כמה שנים קודם לכן נעצרו בניגריה לבנונים שנחשדו כפעילי חיזבאללה, שברשותם אמצעי לחימה שלפי החשד היו אמורים לשמש נגד מטרות ישראליות ומערביות במדינה.

הדוגמה האחרונה מהותית להדגשת החשיבות של תחזוק סניף מקומי של איראן בניגריה, מדינת ענק במרכז היבשת, שבה יש אוכלוסייה מוסלמית גדולה. התא המקומי של התנועה האסלאמית יכול לארח פעילי חיזבאללה, או לצאת לחו"ל ולקבל אימונים מהם, לקראת אפשרות של הפעלה עתידית ביום פקודה. הוא עשוי לסייע לאיראן בפעילויות איסוף מודיעין וערעור הסדר האזורי, אחסנת נשק והברחות.

אז נכון, האימונים שעברו חברי הארגון הזה בידי חיזבאללה אומנם לא הניבו ארגון טרור בסדר גודל של החות'ים, אך צריך לזכור שגם המורדים בתימן לא התחילו כארגון עוצמתי מהשנייה הראשונה. בינתיים, ועל אף חלופי השנים, הארגון הניגרי לא הצליח להתרומם. אך אם אנחנו מכירים היטב את שיטת הפרוקסי האיראנית, בוודאי עשויה להיות אפשרות שבהמשך תנסה הרפובליקה האסלאמית לקומם גם את האוכלוסייה השיעית בניגריה לכדי שלוחת טרור אימתנית. האבולוציה של ארגוני טרור לעיתים מזדמנות מתרחשת כך שתקופה ארוכה מנהיג אינו מצליח לקדם את התנועה שלו, אך יורשו מקפיץ אותה כמה דרגות.

בינתיים הרשויות בניגריה לא נותנות לכך לקרות, אך הן גם עסוקות בפעילות נגד ארגון הטרור המסוכן יותר בניגריה: בוקו חראם. ייתכן שהמשאבים שהם מקדישים במלחמה נגדו יסיטו בהמשך את תשומת הלב מסכנות אחרות שיכולות לגדול מבית. ישראל מצידה צריכה לעמוד על המשמר, לעמוד עם הממשלה באבוג'ה בקשר ² ולדאוג שהמצב הזה לא ישתנה מהיסוד.

פורסם במקור ראשון, בתאריך 2 באפריל, 2025.